

STAROČESKÉ SLOVESO OZNAČUJÍCÍ SNĚNÍ JAKO NOVOČESKÉ MÁSLO

Štěpán Šimek
oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR
Historický text a jeho interpretace
Kozojedy 12.-14. 10. 2022

CO TEN NÁZEV?!

- ◉ srov. Karel Kučera a epizoda z dob vzniku (excerpce pro) PSJČ

CO TEN NÁZEV?!

- ⊙ ExcStčS: přes 700 dokladů anotovaných „snieti (sě)“, „sníti (sě)“
- ⊙ drtivá většina = *snieti/sjieti*, pozd. *sejmúti*; *sníti*, *sjíti (sě)*
- ⊙ 1. fáze ESSČ „zpracovaného v MSS si nevšímat“ =>

unikla tehdejšímu autorovi (ŠŠ... šance na nápravu?)
cca desítka dokladů slovesa označujícího snění

(NEBLAHÉ) DŮSLEDKY

snijey, s. *sněg*, stsl. *sněgъ*. Psl. **sněgъ* je příbuzné s lit. *sniēgas*, stpr. *snaygis*, gót. *snaiws*, něm. *Schnee*, angl. *snow*, lat. *nix*, ř. *nípha* (ak.), střind. *siņeha-* tv., vše z ie. **(s)neig^{wh}-* tv. (B3). Původní význam možná je {co se lepí}, srov. sti. *snihyati* {lepí se}, *snihán-* {sopel}.

snímat (16.st.), *snímač*, *snímatelný*, *snímek*, *snímkovat*, *snímkování*. Viz ↑s a ↑jímat, ↑jmout.

sníst (14.st.). viz ↑s a ↑jíst

snít (16.st.). Viz ↑sen.

snítka kniž. {větévka, haluz} (19.st.). Stč. *snět* {pen, spalek}. P.st. *sniat* {kmen stromu}, ukr. *snit* {kláda, špalek}. Psl. **snětъ* je z ie. **snoit-* {něco uříznutého} od **sneit-* {řezat}, z něhož je i něm. *schneiden* {řezat}.

snob {povrchní obdivovatel vyšších vrstev a všeho módního (hlavně v umění)} (19.st.). Z angl. *snob* tv., původně v 18.st. {švec}. Další podrobnosti

J. Rejzek: Český etymologický slovník, 2. vyd., Voznice: Leda 2015

DOKLADY (V PODSTATĚ CHRONOLOGICKY [VIZ

VRSTVU])

1)

a) mladí vaši viděnie viděti budú, jako Pavel vtržen až do třetieho nebe, a staří vaši sny **fnyty** ^{sr. aa)}, jako Petr, o němžto se čte: **Snyeffe** mu **fye**, by viděl viděnie, točís sen ^{sr. ab)} COMESTC 350r senes ... somnia somniabunt ... aestimabat autem se visum videre **[C67]**

aa) sr. A 2,17: budú prorokovati synové vaši ... a mladečkové vaši viděnie budú vídati a starostám vašim snové se budú dieti BIBLDRÁŽĎ (snové **fye** budú **fnyeti** [korektor doplňující znění 2. red.] BIBLLITŘEB, sny budú **fнити** BIBLLIT, sny budú **fнити** BIBLPAD, snové se budú okazovati BIBLPRAŽ) somnia somniabunt

ab) sr. A 12,9: neb se jemu zdáše, by viděl viděnie BIBLOL (BIBLLIT = BIBLPRAŽ: domnieval se, že by viděnie viděl; mnějieše, by viděl viděnie BIBLPAD) aestimabat autem se visum videre

b) sompniabunt ve snách viděnie mievati budú aut **fнити** budú VÝKLRUML 328v1 (ad A 2,17) **[E114]**

c) a budú starci vaši sny **fнити** a mládenci viděnie viděti KRČÍNHRAD 2v **[F37]**

vše vychází z Jl 2,28 (3,1): starci vaši sny **fnieti** budú BIBLPRAŽ Jl 2,28 (3,1), (snové se budú dieti BIBLOL, BIBLLIT, sny budú **fнити** BIBLPAD) somnia somniabunt **[F59]**

DOKLADY

2) v kněhách Jeremiáše proroka ve třimezciemé kapitole die buoh: „Slyšal sem, co jsú mluvili proroci, prorokující lež a řkúce: **Snili mi fie snové** BŘEZSNÁŘM 7v [D137]

3) Třetí snové pocházejí od zevenie božieho, takže **fie bude fniti** člověku, nalit' muž nebo žena nad lidský obyčej jasný nebo jasná, krásný nebo krásná zvěstuje něco ctného ku polepšení lidskému anebo toho, komuž **fie fnij** BŘEZSNÁŘM 23r [D137]

4) což **fye fnyti** bude, bez pochybenie se v radost obrátí, bud' zle, neb dobře. Ač se uzříš přemožena, však přemóžeš vsecky nepřátely. Pakli se dítě narodí, dlúho živo bude HVĚZD 4v [E136]

5) Sen se brzo skoná podlé toho, jakž **fye fnyti** bude HVĚZD 6r [E136]

6a) Snář (nadpis) Když **fie** co ve snách **fniti bude**, tehdy inhed jdi ráno do kostela a spěj páteř a krédu a žalm Miserere mei Deus poklekna HVĚZD 11r [E136]

6b) **ExcGb**: když **fye** co ve snách bude děti neb **fnyeti**, tehdy inhed jdi ráno do kostela LÉKFRANTB 38r [E120]

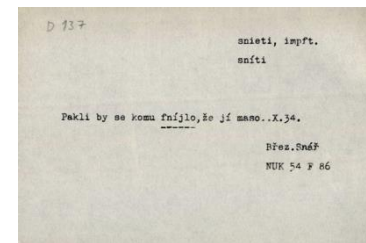
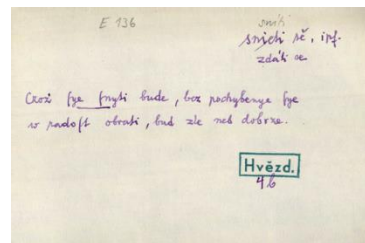
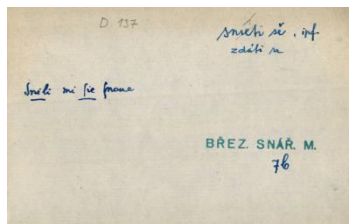
7) „Buřivoji, vstaň zhuoru a jdi na své lože!“ Ten dobrý mladý tovaryš, kterýž vsecky ty řeči a slova, což bylo od paní i jeho tovaryše mluveno, k sobě byl přijal, podle toho činil sobě, jako by rovně se ze sna probudil a jako by **fe jemu fnijlo** HYN 136r-v [F48]

POSTUP DALŠÍ PREZENTACE

- ◉ předstíraný údiv umožňující kamuflovat sdělování obecně známých faktů až banalit jako zajímavého objevu
- ◉ kladení otázek (řečnických - nakonec nějak odpovím návrhem třeba předběžného řešení)
- ◉ logika výkladu: v podstatě odpovídající struktuře heslové stati

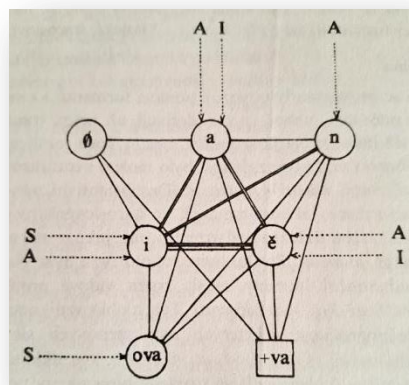
SNĚTI / SNIETI / SNITI / SNÍTI (SĚ)?

- ad *sněti*?: sr. *hlučěti* k *hluk*
- ad *sneti*? sr. nč. *sníti*

SNĚTI / SNIETI / SNITI / SNÍTI (SĚ)?

- nepochybné desubstantivum k *sen*
- Šlosar (např. 1986, s. 322): desubstantiva se řadí k *ova-* a *i-*kmenům
- *hlučěti* k *hluk* ojed.: kmtv. -ě- plní jiné dominantní funkce, liší se sepětím s A, I

SNĚTI / SNIETI / SNITI / SNÍTI (SĚ)?

- drtivá většina dokladů vč. nejstarších obsahuje graf *i*, *y* ještě před předpokládaným započítím monoftongizace (15. stol., Morava zač. 15. stol.)
- podoba *sneti*? Jen projekce nč. stavu (zvratná diftongizace souč. *í*), částečně vlivem nečetných stč. *ie*, *ye*, vysvětlitelných písařskou analogií?

~~SNĚTI / SNIETI / SNITI / SNÍTI (SĚ)?~~

kvantita - uvažovat o podobě **sniti*?

- ⊙ dvojslab. *i*-kmeny většinou *í* (*clíti* k *clo*, *čstíti* k *čest*, *dščíti*, *mstíti* k *msta*, *mšíti* k *mšě*, *zdíti* k *zed*)
- ⊙ argumentem snad i ona *ie*, *ye*, resp. *ij*

=> ***sníti (sě?)*** viz i opravy záhlaví excerpt

SNÍTI / SNÍTI SĚ (?)

- ⊙ *budú ... staří vaši sny sníti* COMEST ad A 2,17
- > *starostám snové sě snieti budú* BIBL 1. red. >
- > *sny budú sníti* [starci] BIBL 2.-4. red.

⇒ **sníti** tranz. kdo s. co (*sen*)

⇒ **sníti sě** intranz. co (*sen*) sě s. komu

co v čem (*snu*) sě s. komu

PARADIGMA

- ⊙ k 1300 (už existence? rekonstrukce?)
- ⊙ **sňu*, *sní*, vzhledem k předpokládané době vzniku však asi už s 1. sg. „atem.“ koncovkou *sním*
- ⊙ => zachytit i lexikograficky (*sňu*, *sní*, *pozd. sním*, *sní*?)

VÝZNAM

⊙ pracovní návrh:

sníti: snít, mít sen

sníti se: (o snu) komu; v čem (snu) komu zdát se

⊙ dostatečně přesné, věrně odrážející dobový stav jazyka i psychické zpracování v mysli soudobého mluvčího?

VÝZNAM - PROBLEMATIZACE MIMOJAZYKOVÁ

- ◉ málo zastoupená LJ
- ◉ exkluzivita textů: BIBL (vč. COMEST), snáře => exkluzivita slova: periferní LJ
- ◉ pův. snad snění „speciální“, nikoli jakýkoli sen, ale (boží) zjevení? srov. třetí *plémě* snů v BŘEZSNÁŘM 22r-24v (*sny ot nemoci; ot přemýšľovanie; ot zjevenie božieho a svatých; ot diábľa*)?

VÝZNAM - PROBLEMATIZACE JAZYKOVÁ/JAZYKOVĚVÝVOJOVÁ

ExcStčS výhradně (oblig.) *sníti sen / sen se sní*
/ ve snu sníti se = figura etymologica (FE)

pouhá *rétorická figura*?

FIGURA ETYMOLOGICA

teorie obecně:

- ⦿ P. Karlík in NESČ s. v. *etymologická figura* (*typ vnitřního předmětu; cognate object*) - považováno čistě za rétorickou kategorii; výhradně synchronní syntaktický rozbor

FIGURA ETYMOLOGICA

- ⊙ problém lexgraf popisu: naplnění požadavku umístění na závěr dokladové stati po typografickém odlišení, když doloženy výhradně FE konstrukce?
- ⊙ je to opravdu FE konstrukce?

FIGURA ETYMOLOGICA

- ◉ ad je to opravdu vždy FE konstrukce?
- ◉ ano v BIBL, srov. lat, ale...

FIGURA ETYMOLOGICA - SÉMANTICKÝ ROZMĚR

- definice FE operuje s totožností kořene.
Nezohledňuje polysémii? (chybí podrobná
diachronní analýza) =>
významové vymezení stč. *sen* v předložených
dokladech:
 - dosud chybí podrobné lexgraf zpracování, proto
letmý pohled do kartotéky:
 - v nejst. vrstvách převládá význam „spánek“, v
dokladech proto často nelze odlišit od (už
specializovaného významu) „sen, snová
představa“, ten prokazatelně relativně pozdě (od
vrstev D, E), ale s ohledem na slovan. paralely vč.
stsl. o něm netřeba pochybovat, viz ESJS s. v.
сѣнь =>

VÝZNAM

- připustit interpretaci, že se nejedná o FE?

⇒ *sen* = „spánek“, nikoli „sen“:

sníti sen = „spát a mít sen / spát za současného snění / prosnívat svůj spánek“?

ve snách sníti se = zdát se ve spánku, dít se ve spánku (ukazuje pl. na význam „sen“? asi ne nutně)

- reflektovat to ve významové definici?

NEBO

- příznak jen perifernosti (sr. mj. 0 derivátů) nově utvořeného slova: potřeba velmi explicitně, tj. i kontextem, specifikovat jeho význam?
- systémový tlak podobných konstrukcí, zvl. *dieti se* (sr. ESSČ *dieti se* 10), *spáti sen*?

ROZŠÍŘENÍ MATERIÁL. ZÁKLADNY

nezákladní materiál => dolož. též: co s. sě komu; neos. o čem komu s. sě

kon text Dotaz Korpusy Uložit Konkordance Filtr Frekvence Kolokace Zobrazení Nápověda

Korpus: Staročeská textová banka 1.1.21.1 | Dotaz: snilo (3 výskyty)

Výskytů: 3 | i.p.m.: 0,45 (vztaženo k celému korpusu) | ARF: 1,87 | Výsledek je setříděn 1 / 1

Výběr řádků: základní

☐	GestaM + 106r	budu mieti . " A on ráno dí : „ Snilo mi se u druhé brány o kádi plné zlata .
☐	GestaM + 106r	" I řekli sú jemu : „ Nám se všem snilo , že pod základem věže , tu kdež sú obrazové
☐	TovHád + 81r	jaké jsi básně , ještě snad ve snách jemu se snilo za zjevení psal , jedné aby se místa vysokého dotřel

1 / 1

⇒ **sníti sě** intranz. co (*sen*) sě s. komu > co (~~sen~~) s. sě komu;
v čem (*snu*) komu s. sě > neos. o čem komu s. sě

tj. 1) rozšíření valenční struktury

2) doložení syntagmat bez FE / „FE“ - mladší doklady ~
pouhé zbavení rétoričnosti (FE), nebo příznak emancipace
významu slova (tj. pozbytí nutnosti tvořit /z dnešního pohledu/
sémanticky redundantní konstrukci)?

(PROTO)NÁVRH VÝSLEDNÉHO ZPRACOVÁNÍ

sníti, sňu, sní ipf.

k sen

co (sen) snít, mít sen: jen v pleon. konstrukci: budu ... staří vaši sny sníti ComestC 350r (sr. A 2,17: starostám vašim snové se budu dieti BiblDrážď); sny budu sníti BiblLit, BiblPad, starcóm vašim snové se budu okazovati BiblPraž somnia somniabunt); pod. KrčínHrad 2v

Sr. sníti se

sníti se, sňu, sní ipf.

k sníti

(o snu člen vyj. též větou obsah.) komu, co v čem („snu“ dolož. jen pl.) komu snít se (arch.SSJČ), zdát se něco n. o něčem: snieše mu se [Petrovi], by viděl vidění, točíš sen ComestC 350r (sr. A 12,9: se jemu zdáše; BiblOl aestimabat autem se visum videre); starostám vašim snové se budu sníti (fnyeti rkp.) BiblLitTřeb A2,17 (snové se budu dieti BiblDrážď), sny budu sníti BiblLit) somnia somniabunt; slyšal sem, co jsou mluvili proroci, prorokující lež a řkúce: snili mi se snové BřezSnářM 7v; když se co ve snách sníti bude, tehdy inhed jdi ráno do kostela a spěj páteř a krédu a žalm Miserere mei Deus poklekna Hvězd 11pod. LékFrantB 38r – neos. o čem komu snilo mi se u druhé brány o kádi plné zlata GestaM 106r

Sr. dieti se, okazovati se, zdieti se

VÝBĚR Z LITERATURY

- ESSČ: Elektronický slovník staré češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka 2006- [cit. 20. 6. 2020]. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz>.
- Petr Karlík (2017): ETYMOLOGICKÁ FIGURA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. URL: https://www.czechency.org/slovník/ETYMOLOGICKÁ_FIGURA (cit.: 9. 10. 2022).
- Arnošt Lamprecht - Dušan Šlosar - Jaroslav Bauer: *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN 1968.
- Jiří Rejzek: Český etymologický slovník. 2. vyd. Voznice: Leda 2015.
- *Staročeská textová banka* [online]. Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. Verze dat 1.1.21 [cit. 15. 6. 2022]. Dostupné z: https://korpus.vokabular.ujc.cas.cz/first_form?corpname=STB-1.1.21.1.
- Staročeský slovník. [Seš.] 1-26 [online]. Praha: Academia, 1968-2008 [cit. 20. 6. 2020]. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz>.
- Staročeský slovník. Úvodní stati. Soupis pramenů a zkratek. Praha: Academia, 1968.

Děkuji za pozornost!